

Zilan, B. (2023). Kitabê “Deyîranê Qerebegan û Sîwanî Ser o”.

Folklor û Ziman. 3(2), 261-266

ORCID: 0000-0001-6275-5829

KITABÊ “DEYÎRANÊ QEREBEGAN Û SÎWANÎ SER O”

Bîlal Zîlan*

Kitabê *Deyîranê Qerebegan û Sîwanî Ser o* hetê Îdrîs Yazarî ra ameyo nuştene û 2020 de Weşanxaneyê Vateyî ra vejîyayo. 320 rîpelî yo. Kitab hetê mamosta Mehemed Malmîsanijî ra redakte bîyo.

Nuştoxê kitabî Îdrîs Yazar, Qerebegan ra dewa Bircik ra yo. Cora nê mintiqayan hewl zano. Îdrîs Yazarî serra 2011 de dest bi nuştîşê kirdkî kerdo. Nuştayê eyê verênî rojnameyê Newepel û kovara Şewçîla de vejîyayê. Bêxeyja nê kitabî di kitabê eyê bînî zî estê ke weşanxaneyê Roşna ra vejîyayê. Nînan ra yew kitabê şîiran “Destê Zemanî” yo, o bîn zî “Cimê Aşîkan ra Hewt Hikayeyê Gelêrî” (2018) yo ke xebata arêdayîşî ya. No tecrubeyê eyê arêdayîşî kitabê deyîran de zî xo bi serkewte nawito.

Qerebegan, mintiqaya Mîyaranî (Arıcak) ra vajîyeno. Na mintiqa rojhelatê başûrê Xarpêtî de sînorê Dîyarbekirî (Hêni-Pîran) û Çewlîg (Dara Hêni-Sîwan) de ya. Verê cû girêdayeyê Palî (Xarpêt) bî la 1987 de Mîyaran bi qezaya Xarpêtî. Mintiqaya Qerebeganî 19 dewan û 10 mezrayan ra pêyena.

Sîwan zî rojawanê Dara Hêni de yew mintiqaya ke sînorê Dîyarbekir (Hêni) û Xarpêtî (Mîyaran) de ca gêno. Merkezê Sîwanî dewa Serbê ya ke zafane Sîwan seba na dewe vajîyeno. Na mintiqa zî verê cu pabesteyê Pali bîy labelê badê Komara Tirkîya Çewlîg ra girêdiyaye. 33 dewî û 86 mezreyê Sîwanî estê.

Sîwan û Qerebegan di mintiqayê cîran ê. Nê her di mintiqeyî zî seranser bi kirdkî (zazakî) qalî kenê. Xora nê mintiqeyî mîyanê Kirdaneyî de hesebîyenê. Nê serranê peyênan nê mintiqayan de tayê xebatê arêdayîşî virazîyayî û sey kitabî

* Vekolerê Serbixwe, Parêzer. Amed/Tirkîye E-mail: bilalzilan@hotmail.com

çap biy. Ma cêr ra nînan ra yewe danê şinasnayene. Kitabê *Deyîranê Qerebegan û Sîwanî Ser o*, seke nameyê ci ra zî fam beno kitabê deyîran o. Nê deyîri pêro kasetanê (bandanê) deyîrbazanê mintiqaya Qerebegan û Sîwanî ra arêdiyayê. Nuştoxî mintiqaya Sîwanî ra kasetê Mih Ehmedê Huseynî (1950-2014), Mih Zelekî (1950-2008), Elî Sabrî Dîlûnî; Qerebegan ra zî yê Wisê Cimî (b. 1945) û Sofî Ehmedê Dêsmînî (1937-2016) peyda kerdê. Labelê nê deyîri fekê sewbîna deyîrbazan ra zî arê dayî û hem zî varyantê ke YouTube ser o estê înan de zî dayê têver. Înan ra nameyê nê deyîrbazan vejîyeno vernî: Elî Hafîzo Muhyonij (Elîyê

Mehmedê Zur, b. 1945), Erdem Haykiran, Mela Xelîl Îbrahîm Sever, Mih Zelek (Mehmed Sîddîk Beliren), Xet Aşîkon (1938-2020), Ehm Safûyo Mihyonij (mîyanê kasetê Sofî Ehmedê Dêsmînî de). Mavajî, Deyîra Mîsfay Kuçûn fekê Nac Erebi, Îsmâil Aydin û Ehm' Melekaniyî ra bi hîrê varyantan nusîyaya; deyîra Mihê Qasûnî de ma varyantê Mehmet Moray û Mehmed Herîdonijî zî wanenê; deyîra Dayê Gidîyûno de varyantê Sal Mih Nebû zî esta. Deyîra zerence fekê deyîrbazanê çîya çîyayan ra bi çar varyantan nusîyaya. No hawa hetê varyantan ra yew dewlemendî vejîyaya orte.

Bi na xebata folklorîke hem deyîri vindîbiyayîş ra ameyî xelisnayene, hem zî kultur û kamîya şarê ma dewrê nesla newe bîyo, hem zî dewlemendîya ziwanê ma ameya pawitene. Îdrîs Yazarî destpêkê kitabî de ehemîyetê xebata arêdayîşî ser o wina nuşto:

“Folklor seba heme mîletan kerraya bîngeyên a. Eke a kerra çayê xo şedeynaye nêbo, ser o çîyêk zî awan nêbeno. Mîletê ke serdest ê heme çîyê înan bi ûsul qeyd û tesnîf bîyo. La seba mîletanê bindestan ma nêşkenê eynî çîyî vajî. Bi taybetî seba mîletê ke hem bindest û hem zî heme çîyê înan qedexe bîyo, payramendişê înan, neqilbiyayîşê kulturê înan zehmetêko pîl o. Eke dest nêerziyo ci, verba zemanî vindî beno şino. Bi nê şîûrî 2013 de mi dest bi xebata deyîranê ma û 2014 de zî meseleyanê

Cimê Aşikan kerdbî. Hetêk ra ez kasetanê Cimê Aşikan ser o xebitîyayêne hetêk ra zî mi kasetê verên yê deyîran sax kerdêne. Axir yê Cimê Aşikan ra hewt hîkayeyî Weşanxaneyê Roşna ra sey kitab neşr bî. Û nê deyîran ra “Zerenci” û “Lawko”, her yew bi varyantêk Newepel de weşanîyabî. Sebebê tercihkêrdişê min yê kasetan no bi ke mi waşt bimojna ke tayê “hunermendan”ê neweyan senî kultur texrîb kerdo. Çiyêko bîn zî o bi ke medyaya sosyale de tayê merdiman goreyê xo çiyêk bestine deyîranê ma wa û ser o yew hîkaye pêardêne. Coka mi waşt ez deyîrbazanê verênan ra deyîran bigoşdarî û bi hîkayeya înan binusî.”

Kitab goreyê tewiranê deyîran hewt qisman ra ameyo meydan. Zafê deyîran bi varyantanê xo yê cîya cîyayan nusîyayê. Yewna xusûsiyetê kitabî yê muhîmî zî no yo ke zafê deyîrî pa bi hîkayeya xo nusîyayê. Bi cigêrayîşêko hewl tayê hîkayeyê deyîran ameyê teshîh kerdene zî. Cêr ra deyîran ra tayê nimûneyî ameyê dayene.

1. Deyîrê Heskerîşî: No beş de nê deyîrî estê: Eskerî, Lawko, Begê Hînî, Leylay Melay Seferûn, Zerenci, Zeynay Hes Xûn, Dayê Gidîyûno, Hawara Nêribî, Merzêl, Nîgeno.

“Aşm awkewta aşma zerdi
Şewqê xwi daw’ Palî ser di
Çi keyneka bextî ver di
Qelemay mi çare di” (*Leylay Melay Seferûn*, r. 41)

“Way lê mi rî, Zerenc mi rî
Êla dayk o bawkê, wulay, tu gawir î
Êla qay yin nêdiyo, êla çimsay m’, derdê zerrî
Wulay zerr şîrin a, way, sey şekerî
Ti say nîya, gidî, e tu burî
Ax, wulay ti bey nîya, herê, e tu buy kî” (*Zerenc*, r. 56)

“Daykey dayê, gidî sarey mi dejawo
Keyney, gidî sarey mi dejawo
Mi sarey xwi pîştî, wulay, rageyrawo
Mi kerrî bêwî verû nawo
Mi derdê xwi kerrî bêwî rî vawo
Allaw serî mi rî, ax, çî nêvawo

Dar ew bir o, wulay, kelibîyawo
Kerro bêwe, gidî, la hemîyawo
Gidî derdê mi girûn o, aaay...” (*Dayê gidîyîno*, r. 66)

2. **Deyîrê Kayî:** No beş de nê deyîrî estê: Fatimay Mi, Eyşûnay mi, Fatay Îb Axûn, Lay Sêrvey, Mînay Hecî.

“Hay day dayê, hay day dayê / Hay day dayê, Mînay Hecî
Bin’ Kasûnê ma cûmî ya / Bin’ Kasûnê ma cûmî ya
Mînay Hecî vinî biya / Mînay Hecî vinî biya
Kûmî k’ dîya kûm nîdîya / Kûmî k’ dîya kûm nîdîya
Mih Mih Şahîn’ vûn’ “mi dîya” / Mih Mih Şahîn’ vûn’ “mi dîya”
Hay day dayê, hay day dayê / Hay day dayê, Mînay Hecî” (*Mînay Hecî*, r. 103)

3. **Deyîrê Lejê (Pêrodaişê) Dewijan:** No beş de nê deyîrî estê: Mist Kalûn, Hecî m’ leyro, Elay Kalûn, Qasim Axay Kelhûnûn, Mela Hes’ Rizûnî, Daykey Leyro, Heso Leyro, Mihê Qasûn, Elê Qasûn, Mehmed Meydînûn, Henfî Zuri, Huso Birawo, Mihê m’ Leyro, El Ref.

264 |

“Lêle ser’ Aldunî kaş û kuş î
Bin’ Aldunî kaş û kuş î
Gilî El Hesî birîşî
Lêle lacê m’ kîsto sey qerquşî
Dar hin çin a ez bin di ruşî” (*Mihê Qasûn*, r. 146)

“Êle sêr Suveyrûn dehlê derg î
Bin’ Suveyrûn dehlê derg î
Lêle dişmên biray m’ yen sey vergî
Erzên kekê m’ derbay mergî
Erzên biray m’ derbay mergî” (*Mehmed Meydînûn*, r.170)

4. **Deyîrê Lejê (Pêrodaişê) Vera Dewlete:** No beş de nê deyîrî estê: Deyîra Keyeyê Mela Xelîlî, Deyîra Keyeyê Îsayûn û Reşê Mundarûn, Ehmedê Musayê Axûn, Lê Dayê, Misfay Kuçûn, Qas Kûsî. Deyîrê nê qisimî mucadele û kamîya kirdan (zazayan) bi hawayêko eşkera nawnenê. Mavajî, deyîranê *Deyîra Keyeyê Mela Xelîlî* û *Ehmedê Musayê Axûn* de herbê Şêx Seîdî ra dima behsê zulm û tedaya Elî Barût û Delu Fikrî beno ke nê di qumandanê dewlete bî.

“Gidî şûn o, gidî şûn o, gidî şûn o, lo Melekûn o
Gidî dayê korê, kerrê wulay mi va vûn Elî Heyder imew lo Qerebegûno
Gidî wulay vûn Reş aw bi[n] ra vêrt şîyo Siwûno
Gidî vûn adir kerd Şelay Heydûno
Gidî wulay vûn kila sur vecyayî asmênûno
Gidî şûn o, gidî şûn o, gidî şûn o, lo tu rî vûno
Gidî wulay vûn Elî Barût imew Hênî miyûno
Gidî arê kerd axa û axelerê Kurdîstûnyo
Gidî şûno, gidî şûno, gidî şûno, lo Melekûn o
Gidî dayê korê mi va serê Diki şarestûn o
Gidi binê Diki lo Kurdîstûn o
Gidî willay in hukmatê tirkû tada dînê gawirûno” (*Deyîra Keyeyê Mela Xelîlî*, r. 190)

“Ax gidî leyro leyro leyro, leyro leyro, leyro...
Êla leyro leyro, Ehmedê mi leyro leyro leyro...
Leyro cahilê mi leyro heywax leyro
Gidî leyro, corê çemûn mij-dimon o leyro
Eskerê Delu Fikrî eskerê tirkûn o leyro
Lêle leyro, ez nêzûna Delu Fikrî teres ma ra se vûno leyro
Delu Fikrî bîw qesabê ma **kurdûno** leyro leyro Ehmedê mi leyro
Heywax leyro, ax leyro cahilê mi leyro, heywax leyro” (*Ehmedê Musay Axûn*, r. 213)

5. **Şiwareyî:** Bermîyê Zeyna Xizal, Wisif Axa, Fexr Dayza, Emînay Mi, Ehm Kalûn. Deyîrê nê qisimê badê mergî vajîyayî û zaf xemgîn ê:

“Rayer Palî çî kerre wo
Darbay biray m’ da zerre wo
Birayê mi se ra bewo?
Key mi vêşa birîndarê mi

Rayer Palî hûkî-mûkî
Ehm kewt sey barûn’ lûkî
Ehm ew Feyzî wa pûr turi kî
Herinday biray mi vinî kî
Wa dişmenê ma zaf keyf nîkî” (*Bermîyê Zeyna Xizal*, r. 261)

6. **Deyîrê Karî:** No beş de tena deyîra Meşke esta. Wexto ke meşke nîrenê na deyîre vajîyena.

7. **Qesîdeyî:** No beş de axîretî ser o tayê qesîdeyî estê: Bira Bira, Qebra Tarî, Şêxê Ma.

Semedo ke mintiqaya Kirdane de tesîrê keyê Şêx Selahedîni (lajê Şêx Seîd Efendî) zaf o, ey ser o zî beytî (qesîdeyî) vajîyayî. Nînan ra yewe mîyanê kasetê Sofî Ehmedê Dêsimî de bi vengê Ehm Safû yê Mihyûnîjî qeyd biya:

“Şêxê ma şêxê kurdûn o / La Ella, heyrûn Ella
Şêx ûmewo Qerbegûno / La Ella, heyrûn Ella
Zikir dawo cayîlûno / La Ella, heyrûn Ella
Towbe dawo cayîlûno / La Ella, heyrûn Ella

Şêxê ma şêxê kirdûn o / La Ella, heyrûn Ella
Şêx ûmewû kewt’ Kurdîstûno / La Ella, heyrûn Ella
Vori varena, zimîstûn o / La Ella, heyrûn Ella
Debon’ xaçê rayerûno / La Ella, heyrûn Ella

Mirîdê xewsê mi gellek î / La Ella, heyrûn Ella
Îmdadê şêxî çîher melek î / La Ella, heyrûn Ella
Gelo qûmo, ma xwi r’ se kî? / La Ella, heyrûn Ella
Vengê şêxê ma kewto felekî / La Ella, heyrûn Ella” (Şêxê Ma, r. 306-309)

Peynîyê kitabî de bîyografîya deyîrbazan û nameyê qeza, dewe û mezrayanê ke nê deyîran de vîyarenî ca gênê.

Seke Îdrîs Yazarî zî kitabê xo de vato, ey waşto ke nê deyîran qeyd bikero û tahlukêyê vindîbîyayîşê ra bixelisno. Wina aseno ke ey putanê (domananê) kirdan rê mîrasêko hewl verdayo.